

INTERNATIONAL JOURNAL OF FIELD EDUCATION

Social Studies and Textbooks Covering Jewish / Jewish Imagery (1928-2017)*

Abdullah Cevdet Kırıkçı¹

Marmara University, Atatürk Faculty of Education

Cemil Öztürk²

Marmara University, Atatürk Faculty of Education

Gül Tuncel³

Marmara University, Atatürk Faculty of Education

gtuncel2@gmail.com

Abstract

The primary aim of this study was to reveal how the phenomenon of Jews is represented in the course books of the social studies course and other classes that include the contents of this course throughout the historical process. Document analysis technique, a qualitative data gathering method, was employed in the study. The data sources were the seventh and eighth grade course books published between 1928-2017, and the sample consisted of 30 course books. The data were analysed through content analysis, and texts that imply discrimination against the Jews were not encountered in the course books published in the period before September 12 coup in 1980. However, marginalisation in the expressions was found to increase starting from 1980s. The sub-dimension that was exposed the stereotypic approaches the most was the State of Israel.

Key Words: *Social studies, course books, marginalisation, image, Jews.*

*This study is derived from dissertation

¹ *Corresponding Author*

Res. Ass.

abdullahcevd@hotmail.com

² *Prof. Dr.*

cozturk@marmara.edu.tr

³ *Assist. Prof. Dr.*

gtuncel2@gmail.com

Sosyal Bilgiler ve Kapsamındaki Ders Kitaplarında Yahudi/Musevi İmgesi (1928-2017)*

Abdullah Cevdet Kırıkçı¹

Marmara Üniversitesi, Atatürk Eğitim Fakültesi

Cemil Öztürk²

Marmara Üniversitesi, Atatürk Eğitim Fakültesi

Gül Tuncel³

Marmara Üniversitesi, Atatürk Eğitim Fakültesi

Özet

Sosyal Bilgiler ve tarihsel süreç içerisinde bu dersin konularını ihtiva eden farklı disiplinlere ait ders kitaplarında, Yahudi/Musevi olgusunun nasıl imlendiği sorusuna cevap bulmak, araştırmanın temel amacını oluşturmaktadır. Araştırmada, nitel veri toplama yöntemlerinden doküman incelemesi tekniği kullanılmıştır. 1928-2017 arasında ortaokul 7 ve 8. sınıflarda okutulan Sosyal Bilgiler ve bu dersin içeriğini ihtiva eden farklı disiplinlerin ders kitapları, veri kaynağı olarak belirlenmiştir. Araştırmanın örneklem grubu, otuz adet ders kitabından müteşekkildir. Toplanan veriler, içerik analizi tekniği ile çözümlenmiştir. 12 Eylül Dönemi'nden önce basılan ders kitaplarında, Türk vatandaşları olarak Yahudi/Musevilere dönük ayrımcı anlam ihtiva eden metinlere rastlanmamıştır. 1980'lerden itibaren kitaplarda ötekileştirmelerin arttığı sonucuna ulaşılmıştır. Ders kitaplarındaki stereotipik yaklaşımlara en çok maruz kalan Yahudi/Musevi alt boyutunun İsrail Devleti olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler:
Sosyal Bilgiler, ders kitapları, öteki, imge/imaaj, Yahudi/Musevi.

* Bu çalışma, Abdullah Cevdet KIRIKÇI tarafından, Prof. Dr. Cemil ÖZTÜRK, Yrd. Doç. Dr. Gül TUNCEL danışmanlığında ve Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü İlköğretim Ana Bilim Dalı'nda sürdürülen doktora tez çalışmasından üretilmiştir. Bu çalışma, 4-6 Mayıs 2017 tarihinde Eskişehir Anadolu Üniversitesinde gerçekleştirilen 6. Uluslararası Sosyal Bilgiler Sempozyumu'nda sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

¹ Sorumlu Yazar

Arş. Gör.

abdullahcevd@hotmail.com

² Prof. Dr.

cozturk@marmara.edu.tr

³ Yrd. Doç. Dr.

gtuncel2@gmail.com

Giriş

Eğitim politikaları tanzim edilirken sistem belirleyiciler, resmi ideolojinin amaçlarını icra etme noktasında çok çeşitli enstrümanlardan istifade eder. Bu materyaller arasında ders kitaplarının etki düzeyi itibariyle oldukça mühim bir rol üstlendiklerini söylemek mümkündür. Zira ders kitapları hem sınıf içi etkinliklerde bir kılavuz hem de müfredatın önemli bir tamamlayıcısı konumundadır. Öğrenciler açısından ise onların doğrudan temas kurdukları eğitim gereçleridir (Esen, 2003, s.5). Eğitim programlarının ana öğelerinden birisi olan ders kitapları (Hali, 2014, s.159), eğitim sürecinin nesnel (Çotüksöken, 2010, s.116) ve çağdaş bir şekilde (Güler, 2012, s.145) yürütülmesinde de kritik bir önemi haizdir. Bilhassa eğitimin nesnelliği boyutu ile söz konusu gereçlerde tercih edilen dil/üslup arasında yakın bir ilişki vardır.

Ders kitaplarında kullanılan dilin yapısı, eserin kaleme alındığı toplumun tarihsel tecrübelerinden bağımsız düşünülemez. Çünkü kitaplardaki ötekinin kim olduğu, nasıl imgelendiği, hangi imaj içinde sunulması gerektiği gibi hususlar, resmi ve sosyal ideolojiler üzerinden şekil alırlar. Zira egemen olan siyasi iktidarlar, ötekilere dair toplumsal bir bellek oluşturmayı arzular. Bu amaç doğrultusunda ders kitaplarında ötekine dair müspet ve menfi imgeleri, belirli plan ve programa göre dizayn ederler (Yıldırım, 2017, s.44). Bir başka ifade ile kitaplarda karşılaşılan imge ve imajlar, genellikle yapay olgulardan mürekkeptir. İhtiyaçlar hasıl oldukça, konjonktür farklılaştıkça, değiştirilebilir hatta yeniden üretilebilir durumdadır (Yumul, 2014, s.86). O halde ders kitapları, bir yönü ile romanlar gibi kurgusaldır (Žunić, 2008, s.27). “Öteki” de bu kurgunun önemli bir parçasını teşkil etmektedir. Egemen olan “ben/biz”, ona nasıl bir rol biçileceğine karar verir. Burada ötekine atfedilen hususiyetler, gerçekte biz kimliğine dair bir tanımlamayı ifade eder. Bu durumda sosyolojik bir kavram olarak ötekinin ne/kim olduğu sorusu üzerinde durmakta fayda mülâhaza edilmektedir.

“Öteki” ifadesinin sadece “başkaları” olduğu yönünde yaygın bir kanaat vardır. Halbuki “öteki”, çeşitli saiklerle konsolide olmuş grupların, kendi ekinsel öğelerini dayatmak marifetiyle toplumun dışına ittikleri kesimler için kullanılan bir kavramdır (Bauman, 1998, s.51-52). Sosyolojik bir mefhum olarak “öteki”; din, dil, etnik köken vb. değişkenleri merkeze alarak bir araya gelen sosyal kategorilerin tanımlanması için kullanılır (Yanık, 2012, s.85). “Öteki”, egemen gruplar gibi düşünmeyen, farklı değer yargılarına sahip olan, hâkim kurallara uymayan dolayısıyla tahkir edici söylem ve yaklaşımlarla sistemin dışına itilen madun kesimlerdir (Bauman, 1998, s.51-52). Norm olarak adlandırılan dominant kurallar, grup içi kimliğin belirlenmesinde bir kriterdir (Hortaçsu, 1998, s.91). Bu duruma bağlı olarak başat/baskın ideolojiler, farklı normlara sahip olan ötekini dışlar, marjinalleştirir ve yok etmeye

çalışır (Bobaroğlu, 2006, s.86; Durna, 2014, s.151; Aker, Dünder, Pekşen, 2007, s.85). Bu durum ötekileri, hâkim olanlar karşısında dezavantajlı kılar. Onlar, bu aleyhte duruma müstenit olarak çeşitli pejoratif nitelermelere maruz kalırlar (Modood, 2007, s.58; Yanık, 2012, s.100; Kılıç, 2011, s.148). Çünkü ötekine yönelik en belirgin toplumsal ön kabul, düzen bozma üzerinedir. Nizamın muhafazası için “öteki” bir tehlike mesabesinde (Yanık, 2012, s.85; Maral, 2012, s.99). Zira onlar, milli kimliği tehdit eden, ulusal tasavvurları yok etmek için hiç durmadan çalışan düşmanlardır (Çağlayan, 2013, s.58). Böylelikle “öteki”, her zaman için kötü bir imaj içinde algılanır ve yansıtılır. Bu adeta onun kaderidir.

Tehlike olarak görülen ötekiler, aynı zamanda öz-saygısı yüksek ulusal kimlik yaratmak isteyen siyasal/politik güçler için de bir nimettir (Connolly, 2002, s.9; Üstel, 2014, s.209). “öteki” tehdidi karşısında iç-grup üyeleri bir birine daha da yakınlaşır, kardeş olur (Özyurt, 2012, s.182). Çünkü “bizi” ontolojik bir varlık konumuna getirebilen olgusal gerçeklik ötekinin kendisidir (Yanık, 2012, s.87). Dolayısıyla öteki algısı, bir kişinin ve toplumun ‘ben’ tasavvuruna sıkı sıkıya bağlıdır.” (Kalin, 2016, s.18). Bireyin doğası gereği bir gruba ait olma arzusu (Öztekin, 2015, s.926) iktidarların bu minvalde işlerini kolaylaştırmaktadır. Bu gerçekliğe bağlı olarak ötekisi olmayan bir toplumdaki bahsetmek pek mümkün görünmemektedir. Zira toplumsal bir kimlik oluşturmada ötekinin üstlendiği rol kritiktir (Tekeli, 2014, s.2). Kimlik inşa sürecinin en belirgin özelliği ise etnik benmerkezci bir yaklaşım ile bireye ait olduğu grubun ötekilerden farklı olduğuna inandırılmasıdır (Çayır, 2009, s.1671; Buaman, 1998, s.52; Yanık, 2012, s.37). Bu yüzden ötekine dair oluşturulan imge/imaj çalışmaları, gerçekte onu değil, biz kimliğini yansıtır (Kınacı, 2011, s.1665). Çünkü “iç grup” kimliği içinde olanlar, ötekini kendi değer normlarını baz alarak değerlendirirler (Gürer, 2010, s.10). Millas (2005, s.11 ve 15) bu durumu; “ötekinin imajı kimliğimizle ilgilidir; nasıl olmak istediğimizi gösterir (...)” ifadesiyle açıklamayı tercih eder.

İmgeler/imajlar, genellikle önyargılar, klişeler ve stereotiplerle yakın bir ilişki içinde doğarlar (İnce, 2008, s.111). Bu zaviyeden bakıldığında kurgulanan imge/imajlar marifetiyle ötekinin araçsallaştırıldığı çıkarımını yapmak mümkündür. Burada temel problem ötekinin varlığı değil, ona yüklenen muhtelif stereotiplerin ifade ettiği anlamdır. Bir başka deyişle farklı olanın dışlanıp tahkir edilmediği, intisap edilen grubun da üstünlük iddiası taşımadığı bir toplumsal düzende, ötekinin varlığı herhangi bir kronik/müzmin sorunun nedeni olamaz (Tekeli, 2014, s.3). Zira biz kimliğini oluştururken “politik birimleri” ve vatan tasavvurları çatışan milletlerin, karşılıklı olarak birbirilerine yükledikleri pejoratif sıfatlarda önemli

ölçüde doz aşımı olur. Bu tehlikeli durum, çatışmaların doğmasına zemin hazırlar (Çağlayan, 2013, s.58). Nitekim ötekileştirme edimi önyargılardan doğar; ancak ırkçılığa kadar giden büyük bir tehlikeye kapı aralar (Maral, 2012, s.100). Özetle, ötekilere dair benimsenen imgelerin bilimsel temellere dayanmadığını ve tamamen sübjektif kriterlerle teşekkül ettiğini belirtmek mümkündür.

Bu ehemmiyetli ikazın dikkate alınmadığı toplumlarda kendi ekinsel hayat formunu mutlak gerçek ve doğru olarak algılayan birey, ötekinin bireysel ve sosyal haklarına saygı duymadığı gibi varlığını da kabullenmez. Modood'un (2007, s.129-130) altını çizdiği gibi hâkim olan ekinsel çevre, bir diğerini baskılar, onun üzerinde egemenlik kurma çabasına girişir. Egemen olmak aslında ötekini var eden formları ortadan kaldırmaktır. Bobaroğlu (2006, s.41) bu tür bir girişimi ekinsel bir soykırım olarak kavramsallaştırmaktadır. Ona göre günümüz dünyasında "ben ve öteki sorunsalı" var olma hakkı çerçevesinde değerlendirilmesi gereken bir fenomen olarak karşımızda durmaktadır. Çayır (2009, s.1678) ise ötekinin genç dimağlara bir tehdit unsuru olarak yerleştirilmesinin toplumsal ayrışma, çatışma ve korku doğuracağını ifade etmekte, farklı dini, kültürel ve etnik kimliklerin bir arada barış içinde yaşayabilecekleri kamusal bir dilin geliştirilmesi gerektiğine dikkat çekmektedir.

Etnik, dini, kültürel farklılıklarımız arttıkça ve "öteki" ile kurulacak olan tarihsel/kültürel köprüler yıkıldıkça var olan sorun büyüyerek artmaya devam eder (Habermas, 2014, s.135). "öteki" mefhumundan mütevellit pek çok sosyolojik sorundan bahsedilir. Irkçılık, soykırım, etnikmerkezcilik, cinsiyetçilik, tekkültürcülük, yabancı düşmanlığı, ayrımcılık bu problemlerden sadece bir kaçıdır (Tekeli, 1998, s.111). Dorsay (2011, s.85) kendini merkeze alan aşırı milliyetçi akımları, yüzyılın en habis ve korkunç hastalıklarından birisi olarak kabul eder. Gerçekten de ayrımcılık ve ötekileştirme benzeri tutumlar, birçok şiddet türüne kaynaklık eden temel sorunların başında gelir, dolayısıyla insan hakları ihlallerinin ortaya çıkmasına zemin hazırlar (Çotüksöken, 2010, s.156). Bir başka ifade ile öteki gruplara karşı benimsenen tavır ve davranışlar, ayrımcılığın kendisini ifade eder. Sosyologlar, ayrımcılık ve etnosentrizm kavramları arasında önemli bir ilişkinin olduğunu saptamışlardır. Tüm bu mülahazalardan hareketle, önyargıların ayrımcılığın düşünsel zeminini teşkil ettiğini söylemek mümkündür (Vatandaş, 2002, s.204). Çünkü "öteki", her zaman için çıkarlarına karşı harekete geçecek, bana zarar verecek ve benim acı çekmemden dolayı mutluluk duyacak olan bir grup olarak dimağlara işlenmiştir (Bauman, 1998, s.51).

Ders kitaplarında ötekilere dair kullanılan dilin balansını çok ince bir ayardan geçirmek gerekmektedir. Aksi bir tutum sosyal bir ayrışmayı neden olabilir (Schlesinger, 1991, s.89'dan

aktaran Rockefeller, 2014, s.113). Barışın tesisindeki en önemli engellerden birisi olan “ayrıştırma” ve “ötekileştirme” sorununun tedrici bir şekilde ortadan kaldırılması gerekir. Bu doğrultuda atılması gereken adımlardan ilki, ders kitaplarındaki nefrete dayalı kategorik ifadelerin belirlenmesi ve metinlerden çıkarılmasıdır (Çınar, Doğan, Ertan, Soydan ve Şenol, 2016, s.7). Çünkü nefret söylemi, birlikte yaşama kültürü ve demokratik değerler noktasında temel sorunlardan birisi olarak kabul görür (Öztekin, 2015, s.925). Çotuksöken’e (2010, s.117) göre ders kitaplarındaki normatif söylemin altında yatan esas neden, metin yazarlarının özcü yaklaşımı benimsemiş olmalarıdır. Özcü yaklaşım; doğuştan gelen, değişmeyen, ezelden ebede varlığını muhafaza eden hususiyetlerdir (Erkan, 2010, s.44). Bu tür bir yaklaşımın benimsenmesi, insan hakları ve demokrasi açısından çeşitli sorunların doğmasına neden olur, klişe ve önyargıları sürdürülebilir kılar, değişimi ise yozlaşma olarak telakki eder (Çotuksöken, 2010, s.118). Bu kritik noktada ders kitabı yazarlarına büyük bir sorumluluk düşmektedir (Esen, 2003, s.16). Böylesi evrensel ve barışçı bir yaklaşımın geliştirilmesinde, insan haklarına dair idrak ve mefhumların eğitim marifetiyle gelecek kuşaklara aktarılması zaruret arz etmektedir (Çayır, 2003, s.23). Çünkü eğitim, ayrıştırmayı ve çatışmayı değil bireysel ve kamusal kişiliği geliştirmeyi, temel haklara ve farklılıklara saygı duymayı amaçlar. Aynı zamanda eğitim kurumları, farklı dini kimlikler, kültürel çevreler ve etnik gruplar arasında hoşgörü, dostluk ve iletişimin tesisi doğrultusunda geliştirici adımları teşvik etmek durumundadır (Çotuksöken, 2010, s.172).

Araştırmanın Amacı ve Önemi

Ders kitapları, devletlerin ideolojik tutumlarını ve çeşitli konulardaki algılarını yansıtan önemli materyallerdir. Bu boyutu ile ders kitapları sadece ulusal bir mesele olmaktan çıkar. Zira uluslararası ilişkilerden, devlet politikalarının revize edilmesine kadar birçok süreçte ders kitapları kritik bir öneme sahiptir. Bu duruma binaen OECD, WB, UNICEF ve UNESCO gibi beynelmilel organizasyonlar, öğretim programları ve ders kitapları üzerine çeşitli projeler yürütmektedir. Üzerinde bulunduğu konum itibarıyla Türkiye, Balkanlar, Kafkasya ve Ortadoğu gibi çatışmanın ve küresel güçlerin üstünlük kurma çabalarının hâkim olduğu bir coğrafyanın merkezinde yer almaktadır. Bölgesel barışın tesisinde ve Türk eğitim sisteminin geliştirilmesinde ders kitaplarında kullanılan dil ve ötekine dair oluşturulan tasavvur önemlidir. Bilhassa çatışma ve istikrarsızlığın giderek arttığı, veraset savaşlarının sahnelendiği Ortadoğu coğrafyasına dair eğitim-öğretim süreci odağında çeşitli çalışmaların yaygınlaştırılması gereklidir (Osmanoğlu, 2014, s.95).

Bu önem bağlamında, Türkiye’deki ilgili alanyazın tetkik edilmiş, Cumhuriyet tarihi boyunca Yahudi/Musevi olgusunu, dikey/tarihsel bir süreç içerisinde ve dönemler arası mukayeseler yapılarak ele alan bir çalışmaya rastlanmamıştır. Türkiye’de resmi ideoloji ve politik söylemin en somut olarak yansıtıldığı dersler olması hasebiyle, lise tarih ders kitapları örneğinde, muhtelif ötekilere dair azımsanamayacak sayıda çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalar, temelde doğrudan ”Yahudi/Musevi” olgusuna yönelik olmasa da, ulusal ben veya bizin inşası, iç ve dış düşman, azınlıklar vb. alanlarda, çalışmamızla kısmi/tikel kesişmeler sergilemektedir. Lakin ya daha farklı olgular üzerine muayyen bir döneme inhisar eden ya da daha geniş ve yatay bir tarihsel düzlemde yapılan bu çalışmalar araştırmamızın hedeflediği boşluğu doldurmaktan uzaktır. Ayrıca söz konusu çalışmalar genellikle lise düzeyi ders kitapları ile sınırlıdır. Ortaokul ders kitapları bu anlamda daha bakir bir alan oluşturmaktadır. Doğrudan Sosyal Bilgiler ve tarihsel süreç içerisinde Sosyal Bilgiler dersinin fonksiyonlarını icra eden Milli Tarih, Tarih, Yurt Bilgisi, Yurttaşlık Bilgisi, Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi, T.C. İnkılâp Tarihi ve Atatürkçülük ve Sosyal Bilgiler ders kitapları, araştırmacıların daha az dokundukları sahalarda olarak karşımızda durmaktadır. Kaldı ki ilkökul ve ortaokul yaş gruplarında, zihinsel ve ideolojik dönüşümlerin daha kesif/güçlü bir şekilde oluştuğu ve bireylerde kalıcı hale geldiği (Helvacıoğlu, 1994, s.1; İşçimen, 2007, s.i) gerçeği göz önünde bulundurulduğunda, söz konusu sahaya daha fazla eğilmek gerektiği sonucuna ulaşılır. Tüm bu veçhelerle birlikte mütalaa edildiğinde, araştırmanın özgün bir görüntü sergilediğini söylemek mümkündür.

Sosyal Bilgiler ve süreç içerisinde bu dersin konularını ihtiva eden farklı disiplinlere ait ders kitaplarında, Yahudi/Musevi olgusuna yönelik dil/üslup, imge ve stereotiplerin incelenmesi, araştırmanın esas amacını oluşturmaktadır. Elde edilen bulgulardan hareketle, belirli tarihsel dönemlere göre “Yahudi/Musevi” kimliğinin ele alınış biçimini ve bu imajın süreç içinde (1928-2017) nasıl bir dönüşüm yaşadığını ortaya koymak amaçlanmıştır. Bu temel amaca bağlı olarak oluşturulan şu sorulara yanıt aranmıştır:

1. Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin kuruluşundan günümüze Sosyal Bilgiler ve Sosyal Bilgiler dersinin konularını ihtiva eden ders kitaplarında, Yahudi/Musevi olgusu hangi imgelerle öne çıkarılmıştır?
2. Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin kuruluşundan günümüze Sosyal Bilgiler ve Sosyal Bilgiler dersinin konularını ihtiva eden ders kitaplarında, Yahudi/Musevi imgesinin tarihsel süreç içinde yaşadığı farklılaşmanın boyutları nelerdir?

3. Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kuruluşundan günümüze Sosyal Bilgiler ve Sosyal Bilgiler dersinin konularını ihtiva eden ders kitaplarında, Yahudi/Musevi olgusuna yönelik öne çıkan imgelerin nicel yansımaları nasıldır?

Yöntem

Ders kitaplarında Yahudi/Musevi olgusunun nasıl imgelendiğini ortaya koyan bu çalışma, nitel araştırma yöntem ve prosedürleri kullanılarak gerçekleştirilmiştir.

Çalışma Evreni ve Örneklem

Bir araştırmacı için evren, çalışma kapsamına giren obje ya da bireylerin bütünü, araştırma yaptığı alanın sınırlarını belirleyen genel çerçevenin kendisidir. Bir başka ifade ile çalışmada elde edilen sonuçları genellemek istediği elemanların tamamıdır (Altunışık, Coşkun, Bayraktaroğlu ve Yıldırım, 2005, s.123; Baştürk, 2016, s.2). Ancak nitel araştırmada sonuçları evrene genelleme amacı yoktur (Sönmez ve Alacapınar, 2014, s.141). Bu nedenle nitel araştırmanın doğasına ters düşmemek adına, evren ifadesinin doğru olmadığı düşünülmektedir. Bununla birlikte, bu araştırma, kurgusal yapısı gereği doğal bir “çalışma evrenine” sahiptir. Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kuruluşundan günümüze ortaokul seviyesinde okutulan ders kitaplarının tamamı, çalışma evrenini oluşturmaktadır.

Örneklem ise nitel çalışmalar dâhil tüm araştırma çeşitlerinde kullanılan bir kavramdır. Çünkü bir çalışmada her bireyi ya da grubu araştırmak mümkün değildir (Miles ve Huberman, 1994, s.27). Bu çalışmada, Sosyal Bilgiler ve Sosyal Bilgiler konularını ihtiva eden dersler arasından ortaokul 7 ve 8. sınıf ders kitapları, araştırmanın örneklem grubunu oluşturmuştur. Bu süreçte incelenen ders kitabı sayısı otuzdur. Çalışma evreni içindeki hangi ders kitaplarının araştırma sürecine dâhil edileceği sorusundan yola çıkarak amaçlı örneklem yönteminin kullanılmasına karar verilmiştir. Zira karşılaştırmaya ve izlemeye dayalı çalışmalarda amaçlı örneklem seçimi, araştırmacıya önemli avantajlar sunmaktadır (Punch, 2014, s.103). Araştırmada örneklem olarak seçilen ders kitabı türleri aşağıdaki gibidir:

- Yurt Bilgisi
- Yurttaşlık Bilgisi
- Tarih
- Milli Tarih
- Vatandaşlık Bilgileri
- Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi

- T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük
- Sosyal Bilgiler

Verilerin Toplanması

Bu çalışmada, veri toplama tekniklerinden “doküman incelemesi” kullanılmıştır. Belge incelemesi tekniğinde öncelikle üzerinde çalışılacak olan materyal net bir şekilde tanımlanmalıdır. Bu süreçte dikkat edilmesi gereken hususlardan birisi de bu materyalin temsil kapasitesidir (Mayring, 2011, s.54). Burada araştırmacıların, “neyi, neden, niçin, nasıl ve nerede arayacağını bilmesi”, dokümanları tanımlarken bu gerçekliğe bağlı kalması ve seçici olabilmesi önemlidir (Sönmez ve Alacapınar, 2014, s.95).

Doküman incelemesi tekniğinin araştırmacıya sağladığı birçok avantaj vardır. Örneğin araştırmacılar, görüşme ve gözleme dayalı çalışmalarda, işbirliği yaptıkları kişilerden gördükleri kaprislere muhatap kalmazlar (Merriam, 2013, s.131). Bunun yanında söz konusu tekniğin, zengin bir materyal ihtiva ettiği, bu bakımdan da araştırmaya çeşitli katkılar sunduğu bilinen bir gerçektir (Punch, 2014, s.180; Bogdan ve Biklen, 2003, s.58). Ayrıca sistematik gelişim betimlemeleri üzerine yapılacak bir çalışmada da doküman incelemesi kritik bir konuma sahiptir. Belge incelemesinin bir diğer önemli avantajlarından biri de verilerin hazır olarak elde edilebilmesi ve bu duruma bağlı olarak hata kaynaklarının etkisinden uzak kalabilmesidir (Mayring, 2011, s.52). Söz konusu teknik, mezkûr avantajlı hususiyetlerinden dolayı araştırmacılar tarafından benimsenmiş ve bu çalışmada tatbik edilmiştir.

Verilerin Analizi

Bu çalışmada nitel içerik analizi yöntemi tercih edilmiştir. Çünkü Mayring’e (2011, s.122) göre nitel içerik analizi, “sistematik orijini olan kuramsal temelli metin incelemeleri için uygundur.” Ayrıca söz konusu yöntem, oldukça büyük veri kaynaklarının çözümlenmesinde araştırmacılara önemli avantajlar sağlamaktadır. Bir başka ifade ile içerik analizi, araştırma sürecinde elde edilen dataların sistemli ve derinlemesine tetkik edilmesinde, diğer yöntemlere nazaran muhtelif üstünlükleri haizdir (Karasar, 2005, s.184). Bu çalışmada, doksan yıllık bir zaman dilimi içinde basılan binlerce sayfalık bir veri seti incelendiğinden içerik analizi yöntemi yeğlenmiştir.

Nitel paradigmaların bir başka önemli fonksiyonu da, verilerin sayısallaştırılmasına imkân tanımlarıdır. Bir başka ifade ile bu desende gerçekleştirilen çalışmalarda, metinlerden toplanan nitel veri, kategoriler şeklinde tasnif edilerek frekanslara dönüştürülebilir (Sönmez ve Alacapınar, 2014, s.247). Bu birleştirici yaklaşım sayesinde çalışmada nitel-nicel tenakuzu yumuşatılmış,

bağlantıları çerçeveleyen sınırlar aşikâr olmuştur (Mayring, 2011, s.43). Karasar (2005, s.184) benzer şekilde nitel çalışmalarda belirli hususiyetlerin nicelleştirilerek sunulabileceğinin altını çizmektedir. Böylece, Yahudi/Musevi olgusuna dair imgelerin ders kitaplarında ne sıklıkla vurgulandığını ortaya koymak adına nitel paradigmaya dayalı bir içerik analizi yöntemi tercih edilmiştir. Bu açıdan bakıldığında, söz konusu çözümleme yönteminin benimsenmesinde, birden çok nedenin etkili olduğu görülmektedir.

Bulgular

Araştırmanın örneklem grubu içinde Yahudi/Musevi olgusuna ve onu temsil eden alt boyutlara dair öznel yargı bildiren ifadelerin geçtiği sekiz adet ders kitabı mevcuttur. Bu sayı, araştırmada kullanılan örneklem grubunun 1/4'ünden biraz fazladır. Araştırmaya İsrail Devleti ile ilgili anlatıların yer aldığı metinler de dâhil edilmiştir. Ders kitaplarında, Yahudi/Musevi olgusuna yönelik sınıfsal/kategorik ifadelerin sınırlı sayıda olduğu görülmüştür. Buna karşılık metin yazarlarının olgu/bilgi temelli anlatılara daha fazla yer verdiği bulgusuna ulaşılmıştır.

Tablo 1. Yahudi/Musevi Olgusuna Dair Öznel Yargı İhtiva Eden Ders Kitapları

Ders kitabı	Basım tarihi	İlgili sayfalar
Ortamektep İçin Tarih II	1936	54, 57
Medenî Bilgiler (Yurd Bilgisi) III	1939	8
Yurttaşlık Bilgisi 2	1966	61
Sosyal Bilgiler 2	1971	291, 292, 301
Tarih Orta II	1973	52
Sosyal Bilgiler 2	1983	249, 250, 252
T.C. İnkılâp Tarihi ve Atatürkçülük	1985	35-36
Sosyal Bilgiler 7	1998	50

1923-1950: Tek Parti Dönemi

1936 basımlı *Ortamektep İçin Tarih II* ders kitabında, Yahudilik ve Yahudiler hakkında sınırlı sayıda veriye rastlanmıştır. İfadeler genellikle, İslâm öncesi dönemde Medine Yahudileriyle yerli Araplar arasındaki ilişkiler bağlamında kaleme alınmıştır. Mezkûr olguya dair eserdeki anlatılar şu şekildedir:

- “Medinede (Medine’de) Palestinden (Filistin’den) gelmiş bir miktar da Yahudi vardı. Fakat Araplar Yahudileri sevmezlerdi. Yahudiler okumak yazmak bilirlerdi.” (s.54).
- “Yahudi düşmanlığına rağmen Allah'ın birliği itikadına müstenit olan yahudi (Yahudi) dini Medinede (Medine’de) yayılıyordu. Bazı Araplar Yahudiliği bile kabul etmişlerdi.” (s.54).

- (Araplar) “Yahudileri sevmedikleri için onların dinini kabul etmiyorlardı.” (s.57).

Metinlerden hareketle ulaşılan bulgulara göre Yahudiler, Araplar tarafından sevilmeyen, tek tanrılı bir dinin müntesibi ve okur-yazar bir toplumdur. Hususiyetle Yahudilerin okur-yazar olduklarının ifade edilmesi, onların görece medeni ve ileri bir toplum olarak imgelendiklerine işaret eder.

1939 tarihli *Medenî Bilgiler (Yurd Bilgisi) III* ders kitabında, doğrudan Yahudi/Musevi olgusuna dönük telif edilen sübjektif bir söyleme rastlanmamıştır. Ancak betikte; “*Bugün içimizde bulunan hıristiyan (Hristiyan) ve musevi (Musevi) vatandaşlar (...)*” şeklinde telif edilen anlatının işaret ettiği gruplar arasında Rumlar ve Ermeniler gibi Yahudiler de vardır. Onlar, diğer azınlık vatandaşlarla birlikte, Türk milletine derin bir arzuyla bağlı olan kimseler olarak sunulmuştur. Bahsi geçen yazı şu şekildedir: “*Bugün içimizde bulunan hıristiyan (Hristiyan) ve musevi (Musevi) vatandaşlar, talihlerini, hayatlarını, yürekte gelen bir arzu ile Türk milletine bağlamışlardır. Ahlâkı asil olan medenî Türk milleti kendilerine yan gözle, yabancı gözü ile bakmıyor.*” (s.8). Metne göre, Yahudilerin bu müspet tutumları karşısında asil olan Türk milleti de icap edeni ifa etmekte ve onları sınıfsal bir kategorileştirmeye tabi tutmamaktadır.

1960-1980: İki Darbe Arasında

1966 tarihli *Yurttaşlık Bilgisi 2* ders kitabında Yahudiler, 1961 Anayasası’nda yapılan vatandaşlık (aslında Türk’ün) tanımı bağlamında ele alınmıştır. Bundan maada, betikte Yahudilere dair öznel yargı bildiren herhangi bir ifadeye rastlanmamıştır. Söz konusu metin şu şekilde kaleme alınmıştır: “*Türk devletine vatandaşlık bağı ile bağlı olan herkes Türktür. Bu bakımdan Rum, Ermeni, Musevi dediğimiz yurttaşlar da Türktürler. Türk ana babadan doğanlardan hiçbir farkları yoktur.*” (s.61). Görüldüğü üzere Yahudiler, tıpkı Ermeni ve Rumlar gibi Türk mesabesinde. Genel olarak “Türklük” mefhumunun etnik bir referans mı, yoksa aidiyet/mensubiyet temelli bir tanım mı olduğu tartışmalarına girmeden, mezkûr metnin bağlamına odaklanmak gerekir. Burada kullanılan “Türk” söyleminin salt bir etnik kimlikten daha fazlasını ifade ettiği aşikârdır. Anlatıda, farklı din, dil ve budunsal aidiyetlere sahip çevreler “Türk” olarak değerlendirilirken, muhtelif etnik kimlikleri haiz Müslüman grupların isimlerinin zikredilmediği dikkatlerden kaçmamıştır. Burada ders kitabı yazarlarının düşünsel olarak Lozan Antlaşmasını referans aldıkları açıktır. Ayrıca metinde kullanılan “Türk” ifadesinin, etnik boyuta indirgenmediği, aidiyet üzerinden teşekkül eden bir “üst kimliğe” gönderme yaptığı düşünülmektedir. Ancak anlatıda altı çizilmesi gereken bir başka husus; “*Türk ana babadan doğanlardan hiçbir farkları yoktur.*” ifadesindeki çelişkili yaklaşımdır. Bu

söylemin kendisi dahi Türk anne babadan doğanlarla, Türk olmayan anne babadan doğanlar arasında bir fark ortaya koymaktadır.

1971 tarihli *Sosyal Bilgiler 2* ders kitabında, Yahudi kimliğine dair ifadeler, İsrail Devleti ile ilgili güncel bilgiler ve onların Arap devletleriyle giriştikleri mücadeleler bağlamında kaleme alınmıştır. 1948 tarihinde kurulan İsrail Devleti, kitabın basım tarihi olan 1971 senesine gelinceye kadar Arap ligi devletleri ile üç kez savaşa girişmiştir. Yirmi üç yıllık bir dönem bazında üç büyük savaş, bölge için üç büyük felakete dönüşmüştür. Güncel olaylara duyarlı bir alan olarak Sosyal Bilgiler ders kitabında, mezkûr vakaların kesif bir şekilde yer almaları doğaldır.

Tablo 2. 1971 Tarihli Sosyal Bilgiler 2 Ders Kitabında İsrail Devleti İmgesi

	İmge	Sayfa	Tekrar sayısı (f)
İsrail Devleti	Çatışmacı	291	1
	Saldırgan	292	1
	Barış için bir tehdit	291	1
	İşgalci	292	1
	Gelişmiş/ileri	301	2

Eserde İsrail; Arap devletleri ile çatışan, bu çatışma ile bölgesel ve küresel barışı tehdit eden, saldırgan ve kendisine ait olmayan topraklarda kalıcı olmayı hedefleyen işgalci bir devlet olarak resmedilmiştir. Ders kitabına göre İsrail Devleti, aynı zamanda ileri bir tarım ve endüstri ülkesidir (Bkz. Tablo 2). Betikte geçen ilgili metinler aşağıdaki gibidir:

Barış için bir tehdit unsuru ve çatışmacı: “Önasya’da, özellikle Arap ülkeleriyle İsrail arasındaki çatışmalar, yalnız bu bölgedeki barışı tehlikeye sokmakla kalmıyor; dünya barışını da tehlikeye yüzyüze getiriyor.” (s.291).

İşgalci ve saldırgan: “Son yıllarda meydana gelen İsrail-Arap çatışması sonunda, Eski Kudüs de İsrail’in eline geçti. İsrail’in, saldırı sonunda ele geçirdiği yerler, bu devletin mülkü sayılamaz.” (s.292).

Gelişmiş/ileri: “Topraklar gübrelenmiş, tarım ve hayvancılıkta en ileri metotlar uygulanmıştır.(...) İsrail’de endüstri ileridir.”(s.301).

1973 basımlı *Tarih Orta II* ders kitabında Yahudi/Musevi olgusuna dair metinler, Medine İslâm Devleti ve Hayber Yahudileri arasındaki ilişkileri konu almaktadır. Bu kapsamda ilgili eserin tek bir anlatıya yer verdiği görülmüştür. İfade şu şekildedir: “Bu suretle öteden beri Müslümanlara sıkıntı veren Yahudi sorunu çözümlenmiş, Medine ve Hayber, Yahudilerden temizlenmiş oldu.” (s.52). Bu söyleme göre Yahudiler, Müslümanlar için bir rahatsızlık kaynağıdır. Metindeki sıkıntı verme hali “öteden beri” ifadesiyle pekiştirilmiş, Yahudilerin

uzunca bir süre Müslümanlar aleyhine düzenli ve sistemli eylemler gerçekleştirdiği mesajı verilmiştir. Metinde kullanılan; “*Medine ve Hayber, Yahudilerden temizlenmiş oldu.*” ibaresi de üzerinde durulmaya değer bir nokta olarak telakki edilmektedir. Bilhassa “temizlenmek” ifadesi; arınmak, paklanmak gibi manaların yanı sıra sıkıntı veren ya da hoş olmayan bir unsurun ortadan kaldırılması, bertaraf edilmesi anlamlarına sahiptir. Bu bağlamda düşünüldüğünde Yahudi/Musevi olgusuna yüklenen anlam daha açık bir şekilde ortaya çıkmaktadır.

1980-1990: 12 Eylül Dönemi

1983 tarihli *Sosyal Bilgiler 2* ders kitabında Yahudi/Musevi olgusunun, İsrail Devleti ve onların Arap devletleri ile giriştikleri mücadeleler bağlamında ele alındığı görülmüştür. Kitapta İsrail; çatışmacı, işgalci ve baskıcı bir devlet olarak imgenlenmiştir. Bu betimlemelerle kaynaklık eden ifadeler şu şekilde kaleme alınmıştır:

- “İsrail Devleti kurulduktan sonra, Arapların büyük bir bölümü yurtlarından sürülüp çıkarılmıştır.” (s.249).
- “İsrail Devleti’nin kurulmasından sonra, Filistinli Arapların ülkelerinden sürülüp çıkarılması, Arap devletleriyle İsrail arasındaki gerginliği arttırmış ve sınırlarda sürüp giden çatışmalar yeni bir savaşa dönüşmüştür (1956).” (s.252).

Tablo 3. 1983 Tarihli Ortaokul Sosyal Bilgiler 2 Ders Kitabında İsrail Devleti İmgesi

	İmge	Sayfa	Tekrar sayısı (f)
İsrail Devleti	Baskıcı	249, 252	2
	İşgalci	249, 252	2
	Çatışmacı	252	1
	Gelişmiş/ileri	250	4

Ayrıca betikteki ifadelerle göre İsrail, ileri bir tarım ve endüstri ülkesidir. Ülke tarımına yönelik olarak; “*İsrail’de tarım gelişmiştir.*” ve “*İsrail’de ahır ve kümes hayvancılığı da ileridir.*” (s.250) şeklinde iki ifadeye yer verilmiştir. Ders kitabının 250. sayfasında İsrail’in ileri bir endüstri ülkesi olduğuna dair iki farklı anlatı daha mevcuttur. Bunlar; “*İsrail’de önemli bir gelir kaynağı ve iş alanı, endüstridir.*” ve “*(...) ülkede endüstri gelişmiştir.*” şeklinde tecessüm eden ifadelerdir.

1985 basımlı *T.C. İnkılâp Tarihi ve Atatürkçülük* ders kitabında Yahudiler, Ermeni ve Rumlarla birlikte Mondros Ateşkes Antlaşması sonrası cereyan eden olaylarda gösterdikleri menfi tavırlar üzerinden eleştirilmektedir. Bu kapsamda kaleme alınan ifade şöyledir:

Ateşkes Antlaşmasıyla Türkiye'deki azınlıklar, Rum, Ermeni ve Yahudiler, yüzyıllardan beri kendilerine Türk vatanında yaşama hakkı yanında, özel eğitim, ticaret ve kazanç özgürlüklerini tanımış olan Osmanlı devletine (Devleti'ne) ve onu yaşatan Türk milletine karşı harekete geçtiler. Galip devletlerle açıktan açığa işbirliği ederek büyük bir hınçla Türk milletini yok etmek için tertipler aldılar, dernekler kurdular. (s.35-36).

Bu metne göre Yahudiler, Ermeniler ve Rumlarla birlikte Türk'ün iyiliğine karşı kötülükle mukabele eden/nankörler olarak betimlenmişlerdir. Ayrıca mezkûr gruplar; Türk milletine hainlik etmekte, intikam duygularıyla harekete geçerek düşmanlarla iş birliği yapmakta, Türk'ü yok etmek isteğiyle ona karşı tuzaklar kurmaktadır. Eserde karşılaşılan bu nevi pejoratif imgeler marifetiyle Yahudilerin, diğer azınlık gruplarla birlikte açık bir düşman olarak tasvir edildiği görülmüştür.

1990-2017: Liberalleşme, AB Entegrasyon ve Muhafazakâr Demokrasi

Yahudi/Musevi imgesinin incelendiği ders kitapları içinde, araştırmacılar için anlamlı veriler sunan son betik, 1998 tarihli *Sosyal Bilgiler 7.* sınıf ders kitabı olmuştur. Eserde, İsrail Devleti ve onun Orta Doğu politikaları şu ifade üzerinden kritik edilmektedir: “*Türkiye'ye, yakınından gelen bu tehditlerden başka uzak tehditler de vardır. İsrail'in yayılma politikası, başta Orta Doğu ülkeleri olmak üzere bütün dünyada huzursuzluğun kaynağı olmaktadır.*” (s.50).

Tablo 3. 1998 Tarihli Sosyal Bilgiler 7. Sınıf Ders Kitabında İsrail Devleti İmgesi

İsrail Devleti	İmge	Sayfa	Tekrar sayısı (f)
	Tehdit unsuru	50	1
	Yayılmacı	50	1

Anlatıya göre İsrail'in Orta Doğu coğrafyasındaki yayılmacı tutumu, Türkiye için bir tehdit mesabesinde. Bu politika, sadece bölge ülkeleri ve Türkiye'yi rahatsız etmekle kalmamakta, küresel ölçekte tezahür eden büyük sorunlara da kaynaklık etmektedir.

Sonuç Tartışma ve Öneriler

1928-2017 tarihleri arasında kullanılan ortaokul ders kitapları içinde, Yahudi/Musevi kimliğine dair ilk anlamlı verilere, 1936 basımlı *Ortamektep Tarih II* ders kitabında rastlanmaktadır. 1998 tarihinden sonra basılan ders kitaplarında ise Yahudilerle/Musevilerle ilgili anlatıların, olgulara dayalı ve tarafsız olduğu dikkatlerden kaçmamıştır. Metinlerin analizleri esnasında kitapların, Yahudi/Musevi olgusunu üç farklı boyutta ele aldıkları görülmüştür. Bunlar:

- İslâm tarihi konuları içinde Medine ve Hayber Yahudileri
- Osmanlı tebaası ve Türkiye Cumhuriyeti vatandaşları olarak Yahudiler
- İsrail Devleti ve Orta Doğu politikaları

Araştırmanın örneklem grubu içinde yer alan ve birinci boyuta değinen eser sayısı ikidir. Bu kitapların ilki Tek Parti Dönemi'nde basılmıştır. Söz konusu betikte Yahudiler; “putperest Arap” imajının aksine “tek tanrılı bir dinin müntesibi” ve “okur-yazar” bir toplum olarak imgelelenmiştir. 1960-1980 döneminde basılan ikinci eserde ise Hayber Yahudileri için alçaltıcı/tahkir edici nitelemelerin kullanıldığı görülmüştür.

Ders kitapları, “Osmanlı tebaası ve Türkiye Cumhuriyeti vatandaşları” boyutunda birbirine zıt iki Yahudi tasavvuruna kaynaklık eder. Tek Parti Dönemi ders kitaplarında, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşları olan Yahudilere karşı müspet bir yaklaşım göze çarpar. Yahudilerin, Rumlar ve Ermeniler gibi kendi geleceklerini Türklerin kaderlerine bağladıklarının, bir başka ifade ile Türklerle samimi bir kader birlikteliği yaptıklarının altı çizilir. Ancak bu dönemde Varlık Vergisi Kanunu'nun çıkarılması ve ardından tezahür eden olaylar (İbrahimoğlu, 2014, S.119), ya ders kitaplarını tanzim eden güç ile siyasi iktidarın birbirinden bağımsız olduğu ya da ders kitaplarındaki söylemin samimiyetten uzak olduğu düşüncesini doğurur. 1950-1960 yılları arasında ise Yahudi/Musevi olgusuna ve onun alt boyutlarına dair öznel yargı bildiren herhangi bir ifadeye rastlanmamıştır

Diğer azınlık gruplarla birlikte Yahudi/Musevilere karşı kullanılan olumlu dil, 1960-1980 döneminde de devam etmiştir. Bir başka ifade ile bu dönemler içinde, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşları olan Yahudiler/Museviler, kategorik bir ötekileştirmeye tabi tutulmamış, diğer azınlık grupları ile birlikte ülkenin ve Türklüğün bir parçası olarak değerlendirilmişlerdir. Burada karşımıza çıkan temel soru şudur: Azınlıkların sahip olduğu farklılıkları görmezden gelerek onları egemen seçkinlerin istediği doğrultuda teritoryal bir milli kimliğe müdahil etmenin manası nedir? Bu yaklaşım tarzı bir çeşit inkâr ve asimilasyon politikası mı, bütünleştirici bir söylemin mi ürünüdür? Elde edilen verilerden hareketle böyle bir soruyu tam olarak cevaplamak mümkün değildir. Ancak zevahirden hareketle, ikinci seçeneğin daha güçlü bir sayılı olduğu söylenebilir.

1923-1950 ve 1960-1980 yılları arasında, Yahudi/Musevilere karşı ders kitaplarındaki olumlu ifadeler, 12 Eylül Dönemi ile birlikte farklı bir noktaya taşınmıştır. Yahudiler, Ermeni ve Rum azınlıklarla birlikte “hain”, “nankör” ve “işbirlikçiler” olarak tanımlanmıştır. Bu katı değişimin, Türk-İslâm sentezinin egemen olduğu yıllarda gerçekleşmiş olması önemlidir. Zira bu dönemlerde “ben kolektif kimliğinin” merkezinde yer alan Türklüğün yanına bir de Müslümanlık ilave edilmiştir. Böylece Hıristiyan ve Musevi azınlıklar, hem etnik hem de dini açıdan öteki olarak telakki edilmeye başlamıştır.

Ders kitaplarındaki stereotipik yaklaşımlara en çok maruz kalan Yahudi/Musevi alt boyutunun İsrail Devleti olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Bu olgu ile ilgili veriler ilk olarak 1970’li yıllarda basılan ders kitaplarında karşımıza çıkmaktadır. Bahsi geçen devletin 1948 yılında kurulduğu düşünüldüğünde, ders kitaplarının güncel bir vakıya yirmi yıldan fazla bir süre duyarsız kaldığı görülür. 12 Eylül Dönemi ve 1990 sonrası ders kitapları, bilhassa Sosyal Bilgiler ders kitapları, İsrail Devleti’nin varlığına kayıtsız kalmamışlardır. Bahsi geçen eserlerde, İsrail vakiasına dair olumsuz birçok tasvirin yer aldığı dikkatlerden kaçmamıştır. İfadeler, olgusal olmaktan çok yargısal bir hüviyet arz etmektedir. Ancak İsrail’in “gelişmiş/ileri” bir devlet olduğu da sıklıkla tekrar edilmektedir. 1970, 1980 ve 1990’lı yıllar, Türkiye’de birbirinden farklı dünya görüşlerine sahip siyasi partilerin iktidarlarına sahne olmuştur. Bununla birlikte ders kitaplarında, İsrail olgusuna dönük kullanılan dil, söylem ve ele alış biçimi açısından, tarihsel dönemlere göre anlamlı bir farkın oluşmadığı görülmektedir. Siyasi iktidarlar değişse de karar verici iradenin pek değişmediği, kemikleşmiş bir düşünce yapısının ders kitapları üzerindeki hâkimiyetini sürdürdüğü görülmektedir.

Yapılan alan yazın taramasında, Türk ders kitaplarında Yahudi/Musevi imgesini, müstakil bir çalışma konusu olarak belirleyen herhangi bir araştırmaya rastlanmamıştır. Ancak azınlık grupların, bilhassa Ermeni ve Rumların, ders kitaplarında nasıl imgelendiklerini ele alan kimi çalışmalarda, bu olguya dair sınırlı sayıda bulguya yer verildiği görülmüştür. Bu çalışmalardan birisi Yıldırım (2017) tarafından gerçekleştirilmiştir. Yıldırım, (2017, s.187) Türk tarih tezi döneminde, Yahudilerin ticari faaliyetlerinden ötürü olumsuzlandığını ifade etmektedir. Araştırmamızda böyle bir bulguya ulaşılmamıştır. Ancak Ermeni, Rum ve Yahudilerin “işbirlikçi” olarak tanımlandıkları bulgusu ile bu araştırmada oluşturulan “işbirlikçi” kategorisi birebir örtüşmektedir. Bununla birlikte Yıldırım, bu imgeye kurucu dönem ders kitaplarında rastlar. Bu çalışmada ise aynı betimleme, 12 Eylül Dönemi ders kitapları için geçerlidir. Cumhuriyetin kuruluş dönemi ders kitaplarında, Yahudilerle ilgili tahrik ve tahkir edici kategorik bir söylem mevcut değildir. Üstel (2014, s.166), kurucu dönem ders kitaplarında Ermeni, Rum ve Yahudi gibi azınlık unsurların “yurttaş” tanımını içinde değerlendirildiğini ifade etmektedir. Bu çalışmada, söz konusu dönemin yanı sıra 1960-1980 yılları arasında basılan ders kitaplarında da Yahudi/Musevi azınlıkların “yurttaşlar” olarak telakki edildikleri bulgusuna ulaşılmıştır. Yapılan alanyazın taramasında, İsrail Devleti’nin ders kitaplarındaki durumunu ele alan herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır.

Öneriler

- Ders kitaplarının insan haklarına ters düşen söylem ve yaklaşımlardan arındırılması; böylelikle ötekine dönük ayrımcılığın, aşağılamaya dayalı imgeleme ve stereotiplerin önüne geçilmesi gerekir. Bu kritik noktada ders kitabı yazarlarına büyük bir sorumluluk düşmektedir.
- Ders kitapları, farklı kimlik ve kültürlere karşı hoşgörüyü geliştiren bir dil ile telif edilmeli, özcü yaklaşımlardan uzak durulmalıdır.
- Ders kitapları, gruplar arası nefret ve husumeti körüklememeli, bir ulusu, kültürel ve dini kimliği hedef alan genelleyci ifadelerden kaçınılmalı, farklı etnik, dini ve ekinsel çevrelerin değer formlarına karşı saldırgan ve tahkir edici söylemlerden uzak durulmalıdır.
- Ders kitaplarının, bilhassa Tarih ve Sosyal Bilgiler ders kitaplarının, evrensel kriterlere uygun bir biçim ve üslup yakalaması zorunludur. Daha demokratik ve nesnel ifadeler tercih eden ve bilimsel kıstaslara öncelik tanıyan ders kitaplarının telifi hususunda çaba sarf edilmelidir.

Kaynakça

- Aker, S., DüNDAR, C. ve Pekşen, Y. (2007). Sokaktakiler, yazılı basın ve damgalama. *Aile ve Toplum*, (3)11, 83-90.
- Altunışık, R., Coşkun, R., Bayraktaroğlu, S. ve Yıldırım, E. (2005). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri: SPSS uygulamalı*. Sakarya: Sakarya Kitabevi.
- Baştürk, R. (2016). *Nonparametrik istatistiksel yöntemler*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Bauman, Z. (1998). *Sosyolojik düşünmek*. A. Yılmaz (Çev.), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bobaroğlu, M. (2006). *Aydınlanma sorunu ve değerler*. Ankara: Ayna Yayınevi.
- Bogdan, R. C. and Biklen, S. K. (2003). *Qualitative research for education: An introduction to theories and methods*. New York: Allyn and Bacon.
- Connolly, W. E. (2002). *Identity/Difference: Democratic negotiations of political Paradox*. London: University of Minnesota Press.
- Çağlayan, P. (2013). *Kıbrıs'taki milliyetçiliklerin düşünsel kökenleri ve tarihsel gelişimi (1878-2004)*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Çayır, K. (2003). İnsan hakları ve demokrasi kültürünün geliştirilmesi: Ders kitaplarının yazımı. M. T. Bağlı ve Y. Esen (Ed.), *Ders kitaplarında insan hakları: İnsan haklarına duyarlı ders kitapları için* (s.21-45). İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Çayır, K. (2009). “Avrupalı olmadan önce biz olmalıyız”: Yeni öğretim programları ve ders kitapları ışığında yeni Türkiye modernleşmesine dair bir okuma. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri Dergisi, (9)4*, 1659-1690.
- Çınar, M., Doğan, Y. P., Ertan, T., Soydan, B. ve Şenol, R. (2016). *Ayrımcı dile karşı habercilik kılavuzu*. İstanbul: P24 Medya Kitaplığı.
- Çotuksöken, B. (2010). *İnsan hakları ve felsefe*. İstanbul: Papatya Yayıncılık Eğitim.
- Dorsay, A. (2011). *Çağı yaşamak, önyargıları yıkmak*. İstanbul: İKÜ Yayınevi.
- Durna, T. (2014). Azınlıklar, ötekiler ve medya üzerine. *İlef Dergisi (1)1*, 151-160.
- Erkan, M. (2010). Kimlik krizinden kriz kimliğine: Doris Lessing’in Altın Defter’inde kimlikler geçidi. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 4*, 43-57.
- Esen, Y. (2003). Okul bilgisi ve ders kitapları. M. T. Bağlı ve Y. Esen (Ed.), *Ders kitaplarında insan hakları: İnsan haklarına duyarlı ders kitapları için* (s. 5-19). İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Güler, İ. (2012). *Tarihin toplumdaki işlevi ve yeri*. İstanbul: Elif Yayınevi.
- Gürer, S. (2010). *XVII-XVIII ve XIX. yüzyıllarda Fransız seyahatnamelerinde Osmanlı toplumu*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Habermas, J. (2014). Demokratik anayasal devlette tanınma savaşı. A. Gutmann, (Ed.), *Çokkültürcülük: Tanınma politikası* (s.125-161). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Hali, S. (2014). Tarih öğretimi ve ders kitapları. *Uluslararası Türk Eğitim Bilimleri Dergisi, 2*, 158-166.
- Helvacıoğlu, F. (1994). *1928’den 1994’e ders kitaplarında milliyetçilik*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Hortaçsu, N. (1998). *Grup içi ve gruplar arası süreçler*. Ankara: İmge Kitabevi.

- İbrahimoglu, Z. (2014). *Gayrimüslim azınlıklara göre Türkiye’de vatandaşlık ve vatandaşlık eğitimi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- İnce, A. T. (2008). Hans Dernschwam’ın ‘İstanbul ve Anadolu’ya Seyahat Günlüğü’ndeki Türk imajı üzerine bir inceleme. *Türkbilig*, 15, 110-125.
- İşçimen, S. (2007). *Türkiye Cumhuriyeti'nde ilkokullarda okutulan tarih ders kitapları (1923-1931)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mersin: Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kalın, İ. (2016). *İslâm ve Batı*. Ankara: İSAM Yayınları.
- Karasar, N. (2005). *Bilimsel araştırma yöntemi*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Kılıç, D. (2011). Bir ötekileştirme pratiği olarak basında eşcinselliğin sunumu: Hürriyet ve Sabah örneği (2008-2009). *E-Gifder*, 1, 143-169.
- Kınacı, C. (2011). Kazak şairi Mağcan Cumabayoğlu’nun şiirlerinde “kendi” ve “öteki” imajı. *Turkish Studies* (6)13, 1663-1678.
- Maral, T. (2012). ABD ve Türkiye örnekleri ile siyasal alanda ötekilik. *Turan Stratejik Araştırmalar Merkezi Dergisi*, 4(14), 98-105.
- Mayring, P. (2011). *Nitel sosyal araştırmaya giriş*. A. Gümüş ve M. S. Durgun (Çev.), İstanbul: BilgeSu.
- Merriam, S. B. (2013). *Nitel araştırma: Desen ve uygulama için bir rehber*. S. Turan (Çev. Ed.), Ankara: Nobel Yayınları.
- Miles, M. B. and Huberman, A. M. (1994). *Qualitative data analysis*. Thousand Oaks: Sage Publications.
- Millas, H. (2005). *Türk ve Yunan romanlarında “öteki” ve kimlik*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Modood, T. (2007). *Multiculturalism: A civic idea*. Cambridge: Policy Press.
- Osmanoğlu A. E. (2012). *Türkiye Cumhuriyeti ve Mısır Arap Cumhuriyeti sosyal bilgiler öğretim programları ve ders kitaplarının karşılaştırılması*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Öztekin, H. (2015). Yeni medya nefret söylemi: Ekşi sözlük örneği. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (8)38, 925-936.
- Özyurt, C. (2012). *Küreselleşme sürecinde kimlik ve farklılaşma*. İstanbul: Açılım Kitap.

- Punch, K. F. (2014). *Sosyal araştırmalara giriş: nicel ve nitel yaklaşımlar*. D. Bayrak, H. B. Arslan ve Z. Akyüz (Çev.), Ankara: Siyasal Kitapevi.
- Rockefeller, S. C. (2014). Yorum. A. Gutmann (Ed.), *Çokkültürcülük: Tanınma politikası* (s.105-116). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Sönmez, V. ve Alacapınar, F. G. (2014). *Örneklendirilmiş bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Tekeli, İ. (1998). *Tarihyazını üzerine düşünmek*. Ankara: Dost Kitabevi.
- Tekeli, İ. (2014). Tarih yazıcılığı ve öteki kavramı üzerine düşünceler. *Tarih eğitimi ve tarihte "öteki" sorunu* (s. 1-6). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Üstel, F. (2014). *"Makbul vatandaş"ın peşinde: II. Meşrutiyet'ten bugüne vatandaşlık eğitimi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Vatandaş, C. (2002). *Küreselleşme sürecinde toplumsal kimlikler ve çokkültürlülük*. İstanbul: Değişim Yayınları.
- Yanık, C. (2012). *Dünyada ve Türkiye'de çokkültürlülük*. Ankara: Sentez Yayıncılık.
- Yıldırım, T. (2017). *Tarih ders kitaplarında kimlik söylemi*. İstanbul: Yeni İnsan Yayınları.
- Yumul, A. (2014). Ermeniler: Millet-i sadıka mı, beşinci kol mu, geçmişin yadigârları mı?. *Tarih eğitimi ve tarihte "öteki" sorunu* (s. 85-93). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Žunıć, M. (2008). *Hırvatistan'da tarih ders kitaplarında Osmanlı imajı*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul